

ФУНКЦІОНУВАННЯ НАРАТИВІВ І ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ НИМИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Карпиленко В.А.

Маріупольський державний університет

В статті розкрито поняття наративу. Його використання в різних сферах життя. Показано застосування наративів в системі соціальних комунікацій. А також важливість створення смислів та їх управління для держави. Поставлено питання створення власних наративів та міфології в Україні.

Ключові слова: наратив, міфологія, соціальні комунікації, тексти, смисли.

Постановка проблеми. Управління наративами можна назвати своєрідним управлінням смислами, адже саме за їх допомогою журналістика має змогу змінювати вектор погляду аудиторії. Наратив має змогу вводити в масову свідомість ту чи іншу картину світу. Новини, які отримує населення, здебільшого базуються на різних моделях світу. Частою є практика, коли українські телеканали, не маючи власних кореспондентів за кордоном, беруть одну новину з однієї країни, а іншу з іншої, одночасно подаючи глядачам різні моделі світу. Через це новинна сітка виявляється дещо мозаїчною, акцентуючи увагу на різних моделях світу, що не поєднуються між собою [1, с. 334].

Актуальність роботи зумовлена тим, що на сьогоднішній день Україні дедалі важливішим стає питання створення власних смислів задля ідентифікації нашої держави з-поміж інших держав. Виявленні особливостей у літературі, культурі, кінематографі, традиціях та ін.

Мета статті полягає у розгляді самого поняття «наратив», наголошенні на важливості вміння користуватися його властивостями, аналізі його застосування на практиці в системі соціальних комунікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За словами Почепцова Г. Г., наратив – це віртуальний продукт, який при передачі стає продуктом інформаційним, а направлений він на стимулювання конкретних фізичних дій. До функцій, що наратив виконує, вчений також відносить створення напруги, яка допомагає перейти до дій. Наратив є складним поняттям, він у глобальному сенсі задає системне уявлення про світ. У той же час наративи бувають різними: так, наратив влади розповідає про її успіх в піклуванні про народ, наратив опозиції, навпаки, робить народ жертвою, яку треба врятувати від кривдника – влади [1, с. 333]. Карабаєва А. Г. зазначає, що істотним імпульсом до вивчення наративу став розвиток гуманітарних наук, нова герменевтична, онтологічна і історична самосвідомість яких визначила спрямованість критичних та історичних теорій в роботах Х.-Г. Гадамера, Х. Уайта, П. Рікера. За твердженням Гадамера, за допомогою наративних практик, реалізується справжня свобода: «все, що є людським, ми повинні дозволити собі висловити». Головною умовою, що цю свободу визначає, є відкритість наративів: «всяка розмова володіє внутрішньою нескінченністю». Розкривається прямий і постійний зв'язок між мисленням і мовою, що дає можливість розуміти текст, а також контекст, який в ньому приховано [2].

Саме завдяки наративам, які складають символічні сюжети, за якими і класифікується дійсність, здійснюється її розуміння. Найчастіше наративи можна зустріти в літературі та кінематографі. Як в основі літературних творів, так і в кінематографі містяться сюжетні схеми, що впорядковують вірту-

альну дійсність, створюючи порядок і послідовність [3, с. 205]. За словами Й. Брокмейера, види наративів різноманітні і багатобарвні: фольклорні історії, байки, міфи, казки і т.д. Незліченні також жанри і форми наративних текстів. Та не дивлячись на свою відмінність, вживання у різних творах, мають вони і спільні риси. У своєму загальноприйнятому і узагальненому сенсі наратив – це ім'я деякого ансамблю лінгвістичних і психологічних структур, переданих культурно-історично, обмежених рівнем майстерності кожного індивіда і сумішшю його або її соціально-комунікативних здібностей з лінгвістичною майстерністю [4].

Поняття моделювання наративів, моделювання поведінки завжди цікавило дослідників. Звісно, моделювання поведінки політичних лідерів займає окрему нішу серед інших досліджень. Так, моделювання поведінки політичних лідерів в Радянському Союзі займалася Лабораторія моделювання прийняття військово-політичних рішень Інституту США і Канади (В.М. Сергеев та ін.). Серед досліджень найбільш популярні дослідження впливу не лише політики, а й релігії. Дослідник Х. Олкер з колегами також спробували змоделювати дії Ісуса Христа [5]. В православному світі ключове значення має текст Біблії, тож автори вивчали серед інших питання мотиваційної сили або харизми, що містить цей «міф», визначити основні структури його сили, яким чином глибинні тексти переписані в поверхневі. Для цього дослідниками була побудована модель сюжету, що містила 109 позитивних станів ментальності, 57 – негативних і 149 – нейтральних. Було виділено 504 сюжетні одиниці.

Ще одна група наративного аналізу, яка існує в США (Ендрю Еббот, Ларрі Гріффіна та ін), користується розумінням наративу, як набору подій, розташованих усередині структур, що їх обмежують [6] [7]. В різних моделях світу відрізняються і тексти. В той же час, якщо враховувати теорію інтертекстуальності, ми сприймаємо всі тексти як діалогічні структури, тому їм властиво перекликатися між собою. Тому маємо враховувати не лише сам текст, а й його діалогічний характер, що створює відносини з близьким або ж віддаленим текстовим простором. Наративний дискурс є компонентом літератури. Наративна ж структура являється послідовною сюжетною схемою дій, відносин між персонажами. Наративна структура має здатність поширюватися на безліч текстів, які виступають її репрезентантами. Окремі ланки структури можуть бути взаємозамінними та між ними можуть складатися відносини послідовності. Як вказує Д. Куен: «Всякий семіотичний об'єкт, наділений наративною домінантою, має структуру, здатну виробляти семіотичні продукти, які виступають в якості розширень і модулцій по відношенню до вихідного» [8]. Між текстом вихідним та текстами, що йдуть згодом, створюєть-

ся семіотичний зв'язок. Він характеризується такими сполученнями, як: змістовними, жанровими, стилістичними, формальними та іншими ознаками, що визначають різні фази текстової комунікації.

Е. В. Козлов слушно зазначає, що обмежуючи сферу нашого аналізу нарративним дискурсом, слід зазначити, що специфічний характер паралітературного тексту визначає і його здатність виходити в більш складні текстові утворення. Існування таких структур можливе завдяки індивідуальності і ізолюваності паралітературного тексту. Такі структури зумовлюють створення інтратекстуальних і серійних утворень [8]. Наратив є фрагментом моделі світу, він структурує дійсність та утворює в ній порядок, систематизацію. Дійсність певним чином вкладається в форми нарративу, що полегшує і наше отримання інформації і її оцінку [1, с. 335]. В рамках концепцій Й. Брокмейера і Р. Харрі нарратив розглядається в його співвідношенні з феноменом дискурсивності, а саме – як «підвид дискурсу». Структурування тексту, оповіді пов'язується з наукою та освітою. Комунікація є неможливою без оповідання, що представляє собою важливий компонент комунікації. Термін «нарратив» (*narrare*) пов'язаний з латинським «*gnarus*» – знаючий, експерт, обізнаний в чому-небудь. Наратив в науці розширює сприйняття структурних характеристик типів реальності, таких як історична, психологічна, педагогічна, освітня, художня. Наративний підхід акцентує увагу не на об'єктивній події, а скоріше на безпосередньому контексті цієї події [2].

Наративи, окрім літератури та кіно, використовуються у політичній і військовій сферах. Існує програма, розроблена Пентагоном, що має назву «Наративні мережі». Вона ставить завдання знаходити терористів, які пройшли індоктринацію за допомогою пропаганди (*Lim D. Darpa wants to master the science of propaganda*) методом аналізу нарративів об'єктивними методами. Йде доскональне вивчення нарративів та їхнього впливу з точки зору нейрохімії на людину, та виникає потреба у виявленні цього впливу. Внаслідок цього, замість негативних наслідків у поведінці виникає потреба вміти породжувати позитивні наслідки. Данні дослідження є відмінними від досліджень літературознавчих, адже їх метою є не вивчення структури нарративу, а вивчення поведінки і впливів на неї. Мова йде вже не тільки про контроль над повідомленнями, але й про систематизацію цього контролю завдяки створенню наукової ланки, яка б дозволяла за допомогою контролю меседжу контролювати поведінку [9].

Нероздільно від вивчення нарративів йде вивчення фреймів, адже людина мислить і бачить саме фреймами. Інформація їй подається також у вигляді фреймів. Якщо наративи – це великі структури, то будуються вони саме з фреймів. [1, с. 336]. Тож якщо фрейми і будують наративи, то наративи, в свою чергу, будують мислення людини, модель її світосприйняття.

Наративи в США ще більш активно почали вивчатися американськими військовими після 11 вересня. На їхню думку, саме наративи провокують негатив відносно США. Адже в них наголошувалося на відповідальності Америки за злиденне життя в арабських країнах. І якщо ці наративи продукували винуватість США, то військові планували поширити іншу ідею – зробити відповідальними за життя у власних країнах урядів арабських країн. Таким чином Америка б перестала бути метою терористів. Такий наратив мав би почати зміни з когнітивного простору у світосприйнятті людей, внаслідок чого б змінився простір фізичний. Тож, навіть стосовно війни застосовується боротьба нарративів.

Наратив – це така собі систематизована схема розвитку подій, а також – це розповідь, це сюжет, за яким розвивається подія. Т. Снайдер цікаво написав, що комунізм надав логіку історії. І сьогодні цієї логіки не вистачає. Хоча вивченням нарративів займаються на все більш високих рівнях, розуміючи важливість їх контролю. Англійській професор Л. Фрідман у роботі «Трансформація військової справи» у військовому контексті вжив термін «стратегічний нарратив». Саме він наголосив на необхідності руйнації нарративів, за допомогою яких супротивник керує діями, об'єднуючи людей на емоційному рівні [10]. Останнім часом все популярнішим стає вивчення нарративів в нейронауці, економіці й політехнологіях.

Сучасний світ створено з нарративів, які містяться у кіно, книгах, газетах, розмовах. Наративи дозволяють відмежовувати погані вчинки від хороших, розглядати, аналізувати ту чи іншу ситуацію, надаючи оцінку подіям [3, с. 236]. Внаслідок цього Ларрі Гріффін визначає нарратив як аналітичний конструкт, який об'єднує ряд дій в єдине ціле. Наративи в своєму сюжеті мають певну структуру: початок, серію подальших дій і кінець. Процесний характер нарративу істотним чином відповідає соціологічному об'єкту. Наративний аналіз спрямовано не на кількісні показники, а на показники якісні. Значення тут мають і соціальні феномени як організовані у часі послідовності. Ці послідовності можуть нічим не завершуватись, або ж навіть повторюватись, не йдучи до завершення. Л. Гріффін зазначає: «Хоча попередні дії встановлюють або іншим чином формують можливість майбутніх дій, вони зазвичай не зумовлюють майбутні дії або те, як подія буде розгортатися» [11]. Подія перетворюється на наратив внаслідок представлення його як сукупності взаємозалежних дій, що розгортаються з єдиною центральною темою. Наратив створює структуру, впорядкованість, стаючи особливою логікою пояснення. Він може пояснити те, як відбуваються події, а також чому ці події відбуваються [7]. Наративи існують в світі віртуальному, або ж в світі мислення та ідей. Наративами складно керувати і можливим це стає за умови втілення їх у світі фізичному.

Щоб вивчити наративи більш поглиблено, слід звернутися до пов'язаного з ним поняття міфології. Міфологія знаходиться на більш глибинному рівні вивчення, ніж наративи, тож боротьба нарративів буде пов'язана з боротьбою міфів. Створюється новий тип інструментарію, який можна сформулювати так: «Створення міфів зазвичай включає ефективне використання нарративів». Саме альтернативні міфи можуть зупиняти чужі наративи [12].

Створення міфів важливе на державному рівні, адже держави з власними міфами просувають їх, інші ж – користуються чужими міфами. Превалювання чужих міфів в тій чи іншій державі ми можемо прослідкувати звернувши увагу на те – чиїх кіно-продуктів та літературних продуктів представлено на ринку. Сучасна дитяча, молодіжна міфологія заповнюється закордонними продуктами [13]. Таким чином громадянам однієї країни нав'язуються міфи (погляди, ідеологія) іншої країни. І так країна, у якій найбільш розвинені засоби постачання міфів може стати таким собі їх монополістом.

Р. Барт виокремлює міф як слово, міфом може стати все, що покривається дискурсом. Для поширення міфів головним є не сам предмет повідомлення, а можливості і способи його постачання [14, с. 265]. За Бартом, кожне слово можна наділяти тим чи іншим значенням. Кожен вчинок, слова, дії набувають певного змісту опосередковано від їх ав-

тора. Важливо мати вміння наділяти дії та слова міфологією, змінюючи таким чином реальність, її сприйняття. Це можна порівняти з Фрейдівською теорією сновидінь, що внаслідок трактування набуває додаткових символів і змісту. Міфами наповнена література, у якій завжди реальний авторський текст, авторський задум і той зміст змінювалися після ознайомлення з текстом читача, вкладення його розуміння прочитаного. Те саме стосується і перегляду кінофільмів.

За допомогою міфології йде розширення первинних значень. В міфі виділяються дві семіологічні системи: по-перше, це лінгвістична система, система природної мови (мова-об'єкт) або ж аналогічних їй способів подання; по-друге, сам міф, який представляє собою вторинну мову (метамову), якою говорять про первинне [14, с. 272]. Особисте конструювання текстів дає можливість створювати власні міфи, кожен з яких буде по-своєму правильним. У той же час слід звертати увагу на суспільні відносини, звичаї та культуру того соціуму, для якого цей міф створюється [3, с. 128]. Міфи використовуються насамперед в казках, мультфільмах, кінофільмах і т.д. через властиву їм здатність підсвідомо впливати на свідомість людей. Міфи можуть бути спрямовані як на дорослу, так і на дитячу аудиторію, залежно від мети їх використання.

Іранський професор Болхарі виступив проти мультсеріалу «Том і Джері», який, на його думку, спрямований на реабілітацію євреїв, яких виведено в образі мишеня. Адже позитивним героєм мультфільму дійсно є миша, на відміну від пріоритетів в реальності, де миші є об'єктами негативними, а коти – позитивними. Власне, на це може бути декілька причин. Тим не менш, можна зробити висновок, що віртуальна реальність не є захищеною від наявного в ній підсвідомого впливу на аудиторію. Через віртуальну реальність може бути здійснено вплив і на реальність фізичну [15]. Міфи відрізняються за своєю ідеологією, характерами героїв та історій залежно від країни створення та мети створення міфу. Якщо країна і її народ не має власних міфів і користується міфами запозиченими, є ризик перейняти не лише історії як такі, але й поведінку, погляди, традиції, властиві іншій країні.

Хворостов виділив такі порівняльні характеристики: західний герой – вільний індивідуум, російський герой – представник народу, що слугує не абстрактній справедливості, а своєму народові; західний герой не знає смерті, російський – готовий прийняти її в ім'я колективних ідеалів, і ця смерть для нього стає вищою нагородою (це, до речі, нагадує варіант радикального ісламу); західний герой – один, без нього зникне героїзм, російський герой, ідучи на жертву, примножує героїзм [15].

Тож, навіть по цих трьох характеристиках ми можемо зрозуміти відмінність можливої героїчної ідеології. Образ героя завжди слугуватиме для ма-

сової аудиторії прикладом – тим, в кого запозичуються риси характеру й поведінки. І якщо держава не пропагує своїх героїв, громадяни починають асоціювати себе з героями чужими.

Значний проміжок часу в Україні також насаджувалися (а певним чином і продовжують насаджуватися) міфи інших держав. Внаслідок чого міфологічний простір України займає міфологія інших держав, зокрема, Росії. На деякі найбільш різкі прояви насадження російської міфології українські активісти відповідають протестами, як у випадку з кінофільмом «Матч», що на думку багатьох експертів дискредитує роль українських вояків у Вітчизняній війні [16]. Режисер фільму Андрій Малюков навіть не заперечує, що не дивлячись на реальність історії, більшість подій у кіно є вигаданими. На обурення ж суспільства дав відповідь продюсер з США, відзнявши власну версію так званого «Матчу смерті» [17]. Але це, знову ж таки, не створення власного міфу Україною. Те саме відбувається і з найбільш популярними серіалами, що приходять до нас з Заходу. Серед них – «Гра престолів», «Доктор Хаус», «Декстер», «Щоденники вампірів» та ін. За відсутності власного продукту сторонні ідеологічні концепції проникають навіть в освітні програми, як у випадку зі спробою Міністерства Освіти ввести «Гаррі Поттера» в шкільну програму. Так чи інакше, культурні здобутки тих же США заповнюють порожню нішу в Україні, а нові покоління українців виховуються на нерідній ідеології та сприймають світ вже зовсім по-іншому.

Втім, позитивним є те, що в школах та ВНЗ вивчаються сучасні українські автори. Збагачується і український кінематограф новими стрічками, яскравим прикладом серед яких став «Поводир» 2014 року.

Фізичний, інформаційний і віртуальний простір перебувають в такій взаємодії, що можна змінювати один з них заради того, щоб отримувати результат в іншому. Ж. Еллюль виявив такий тип пропаганди, як соціологічна, яка працює на найнижчому рівні – в наших термінах на рівні фізичного простору. Він має на увазі навіть стиль життя. Там, де пропагується власний стиль життя, власна ідеологія як приклад, з'являється довіра до влади, впевненість у домінуванні стилю життя у власній країні над іншими країнами. У той же час – демонстрація (на телебаченні, в літературі, журналістиці...) чужого стилю життя, чужої ідеології – створює зовсім інших героїв та іншу людину [3, с. 181].

Отже, можна зробити **висновок**, що наративи формують не лише інформаційний простір, але також і світосприйняття людини, її самоусвідомлення як громадянина країни, частини спільноти. Власні наративи, власна міфологія відрізняє один народ від іншого. Тож, задля запобігання насадження смислів інших держав, має створюватися власна література, кінематограф і якісний продукт новинної журналістики.

Список літератури:

1. Почепцов Г.Г. Від Facebook'у і гламуру до WikiLeaks: медіа комунікації / Г.Г. Почепцов. – К.: Спадщина, 2012. – 464 с.
2. Карабаева А.Г. Нарратив в науке и образовании [Електронний ресурс] / Сборник материалов конференции. Серия «Symposium», выпуск 29. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – 89-96 с. – Режим доступу: http://anthropology.ru/ru/texts/karabaeva/educinnov_11.html
3. Почепцов Г.Г. Контроль над разумом / Г.Г. Почепцов. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 350 с.
4. Брокмейер Й. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы [Електронний ресурс] / Й. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – № 3, 2000. – Режим доступу: <http://galapsy.narod.ru/PsyNarrative/Brockmeier.htm>
5. Alker H.R. a.o. Two Reinterpretations of Toynbee's Jesus: Explorations in Computational Hermeneutics / H.R. Alker // Artificial Intelligence and Text-Understanding: Plot Units and Summarization Procedures. – 1985.

6. Abbot A. From Causes to Events. Notes on Narrative Positivism / A. Abbot // Sociological Methods & Research. – 1992. – № 4.
7. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. / Г.Г. Почепцов. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер» – 2001. – 656 с.
8. Козлов Е.В. Серийность в паралитературе: интратекстуальные образования и издательские серии. Массовая культура на рубеже XX-XXI веков: Человек и его дискурс / Е.В. Козлов // Сб. науч. трудов. – М.: «Азбуковник», 2003.
9. Почепцов Г.Г. Сучасна міфологія: хто і як її використовує [Електронний ресурс] / mediasapiens. Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/4935>
10. Почепцов Г.Г. Трансляція історій як базис цивілізації [Електронний ресурс] / mediasapiens. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/11418>
11. Griffin L.J. Temporality, events and explanation in historical sociology / L.J. Griffin. – Sociological methods & research. – 1992. – № 4. – P. 413, 419.
12. Почепцов Г.Г. Трансляція історій як базис цивілізації [Електронний ресурс] / mediasapiens. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/4534>
13. Почепцов Г.Г. Україна та її інформаційне майбутнє [Електронний ресурс] / mediasapiens. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/4474>
14. Барт Р. Мифологии / Р. Барт. Пер. с фр. – М.: Академический Проект, 2008. – 351 с.
15. Почепцов Г.Г. Особливості масової міфокультури [Електронний ресурс] / mediasapiens. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/5112>
16. Мейта А. Показ фильма «Матч» разрешен в Украине с ограничениями [Електронний ресурс] / РИА Новости. Режим доступу: http://rian.com.ua/culture_society/20120420/79035687.html
17. Американские кинематографисты снимают документальный фильм о «матче смерти». Правдивый, в отличие от российского [Електронний ресурс] / Ua-today. Режим доступу: http://www.ua-today.com/modules/myarticles/article_storyid_50353.html

Карпиленко В.А.

Мариупольский государственный университет

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ НАРРАТИВОВ И ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ИМИ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНЫХ КОММУНИКАЦИЙ

Аннотация

В статье раскрыто понятие нарратива. Его использование в различных сферах жизни. Показано применение нарративов в системе социальных коммуникаций. А также важность создания смыслов и их управление для государства. Затронут вопрос создания собственных нарративов и мифологии в Украине.

Ключевые слова: нарратив, мифология, социальные коммуникации, тексты, смыслы.

Karpilenko V.A.

Mariupol State University

FUNCTIONING OF NARRATIVES AND MANAGEMENT FEATURES IN THE SYSTEM OF SOCIAL COMMUNICATIONS

Summary

In this article the concept of narrative. Its use in various spheres of life. Shows the use of narratives in the system of social communications. As well as the importance of creating meanings and their management for the state. Raised the issue of creating their own narratives and mythology in Ukraine.

Keywords: narratives, mythology, social communication, texts, meanings.